

УДК 332.3 (477)

Мрачковська Н. К.

*к. е. н., доцент,**Національний університет біоресурсів і природокористування України***ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Теоретично обґрунтовані та розроблені практичні рекомендації щодо формування перспектив розвитку землекористування в Україні. Визначена позитивна динаміка зростання економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні, встановлена можливість зростання виробництва продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь у 2020 році до 800 тис. грн (на 17%).

Подальший розвиток земельної політики необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку, яка включає: збільшення внеску науки і техніки у розвиток економіки землекористування; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку; зміцнення екологічної безпеки землекористування; збереження й розвиток сформованих наукових шкіл тощо.

Ключові слова: землекористування, сільськогосподарські угіддя, стратегія інноваційного розвитку, земельна політика.

Постановка проблеми. Серед матеріальних умов, необхідних для життя і виробничої діяльності, особливе місце належить землі з її ґрунтами, водними і лісовими ресурсами, надрами. Від рівня ефективності використання землі значною мірою залежить розвиток продуктивних сил, масштаби і обсяг суспільного виробництва, добробут народу. В умовах зростання чисельності населення світу та зменшення площ, придатних до вирощування сільськогосподарських культур, Україні вкрай важливо максимально повно та ефективно використовувати потенціал землі як однієї з конкурентних переваг вітчизняного сільського господарства. За оцінками експертів, українські землі здатні забезпечити продуктами харчування 140-145 млн. осіб, тому підвищення ефективності використання земельних ресурсів сприятиме збільшенню обсягів виробництва високоякісної, екологічно чистої продукції і забезпеченню продовольчої безпеки України, а також розширенню експорту сільськогосподарської продукції, збереженню ландшафтного і біологічного

різноманіття країни.

На сучасному етапі розвитку економіки України особливо гостро стоїть проблема раціонального використання й охорони земельних ресурсів. При цьому її не можна розв'язати як силовими методами, так і односторонніми намаганнями землевласників та землекористувачів. Стратегічний напрям підвищення рівня ресурсо-екологічної безпеки ґрунту, головного фактора життєдіяльності нинішнього й наступних поколінь, полягає у радикальній перебудові взаємовідносин між людиною і земельними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток вітчизняного землекористування на основі «антропогенної» парадигми зайшов у безвихідь. На перший план в Україні виходить формування умов розвитку інноваційного землекористування, що може стати основою вирішення не тільки проблеми забезпечення населення продовольством, але і забезпечення незалежності держави в цілому. Інноваційний розвиток ефективного землекористування досліджувався у наукових працях вітчизняних вчених: В. В. Горлачука, Б. М. Данилишина, Д. С. Добряка, М. І. Долішнього, С. І. Дорогунцова, В. М. Заяць, М. В. Коритника, Л. Я. Новаковського, С. О. Осипчука, І. М. Песчанської, Н. Солов'яненко, А. Я. Сохничя, Ю. І. Стадницького, В. М. Трегобчука., А. М. Третяка, Ю. Ю. Туниці, М. М. Федорова, О. В. Шкільова, А. Д. Юрченко та ін. Проте проблема раціонального використання земельних ресурсів, визначення перспектив розвитку землекористування не втрачає своєї актуальності і потребує подальшого вивчення.

Формування цілей статті. Метою проведеного дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо перспектив розвитку землекористування в Україні.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний підхід з принципами системності та послідовності до вивчення явищ і процесів ефективного землекористування, фундаментальні положення економічної теорії, праці вітчизняних і зарубіжних вчених за темою дослідження, законодавчі та нормативні акти державних органів, що регулюють земельні відносини, критичне осмислення сучасних ідей і положень, що стосуються предмета досліджень.

У процесі дослідження було використано такі методи: діалектичної й формальної логіки, наукової абстракції, якісного аналізу та синтезу (для дослідження положень економічних теорій і опублікованих наукових праць, результатів виконаних науково-дослідних робіт); абстрактно-логічного аналізу, графічний (при обґрунтуванні

та розробці практичних рекомендацій щодо перспектив розвитку землекористування на інноваційній основі).

Виклад основного матеріалу. У структурі сільськогосподарських угідь України рілля займає 32,5 млн. га (понад 78%), що значно більше, ніж у європейських країнах. За часткою природних кормових угідь у загальній площі сільськогосподарських угідь (1%) Україна значно поступається іншим країнам світу – в більшості європейських країн цей показник коливається в межах 30-40%, а у Великій Британії і США становить 63,1% і 56,0% відповідно [1]. Все це є свідченням високого рівня освоєння і навантаження на сільськогосподарський ґрунтовий покрив, що підвищує імовірність виникнення загроз поширення ерозійних процесів та деградації земельного фонду країни.

Україна характеризується високим рівнем забезпеченості сільськогосподарськими угіддями і поступається за цим показником лише Канаді, Росії, Білорусії та США, за рівнем забезпеченості ріллею – лише Канаді та Росії [2].

Українські землі характеризуються високим рівнем природного ресурсного потенціалу. Дані агрохімічної паспортизації земель, яка проводилась у 2006-2010 рр. державним науково-технологічним центром охорони родючості ґрунтів Міністерства аграрної політики та продовольства України «Центрдержродючість», свідчать, що 56% вітчизняних сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній.

Високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 29,5 млн. га (93,8% загальної площі орних земель). Із них землі, придатні для вирощування озимої пшениці, становлять 27,1 млн. га, ячменю – 28,1 млн. га, кукурудзи – 17,6 млн. га, соняшнику – 14,3 млн. га, цукрових буряків – 7,0 млн. га [3].

Сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться на особливо цінних землях, загальна площа яких становить 14,9 млн. га або 36% від площі сільськогосподарських угідь, у т.ч.: у складі орних земель їх налічується 43,7%.

Спостерігається значна різниця часток особливо цінних земель у загальній площі ріллі за різними областями України – від 2,3 у Луганській області до 79,8% у Полтавській [5].

Поряд з цим, значна площа сільськогосподарських угідь в Україні є деградованими. Так, за даними Держземагентства України, близько 1,7 млн. га (4,1% загальної площі сільськогосподарських угідь) піддані вітровій ерозії (дефляції) і

13,3 млн. га (32%) – водній ерозії, а понад 2 млн. га угідь (4,8%) – сумісній дії водної та вітрової ерозії. У складі еродованих земель обліковується 4,6 млн. га середньо- і сильнозмитих, у т. ч. 68 тис. га тих, що повністю втратили гумусовий горизонт. Крім того, 10,7 млн. га (25,8% сільськогосподарських угідь) складають кислі ґрунти, 2,3 млн. га (5,4%) – солонцюваті і 1,7 млн. га (4,1%) – засолені, 1,9 млн. га – перезволожені, 1,8 млн. га – заболочені і 0,6 млн. га – кам'янисті. Понад 20% території України забруднено різними токсичними сполуками, у т. ч. значні площі забруднені радіоактивними ізотопами. Негативні геологічні явища поширені більш ніж на 50% території України [6].

За останні роки економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою. Так, поступово зростають виробництво валової продукції, урожайність сільськогосподарських культур, їхні валові збори. На рис. 1 наведена динаміка виробництва валової продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь, як один із найважливіших показників ефективності сучасного землекористування.

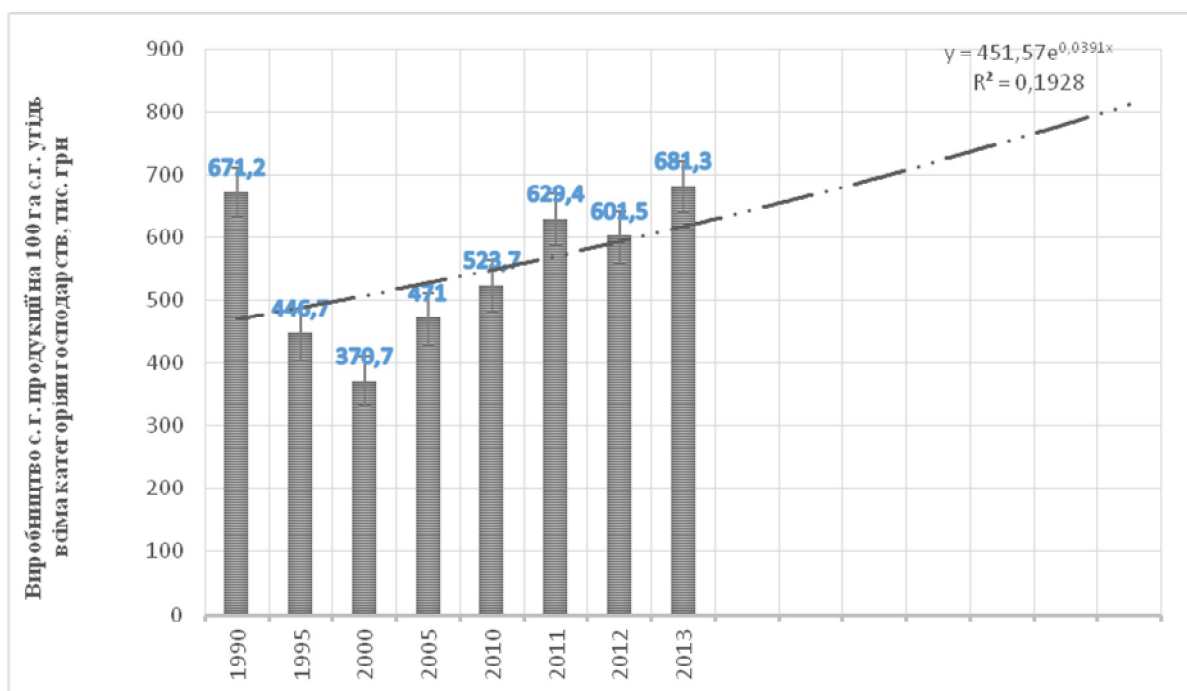

Рис. 1. Виробництво валової продукції сільського господарства всіма категоріями господарств України на 100 га сільськогосподарських угідь

Джерело: власні дослідження за даними [7].

Для розрахунку цього показника на перспективу – до 2020 року – використані такі лінії тренду: лінійна, логарифмічна, поліноміальна, степенева та експоненційна. Надійніше тенденції, що склалися у землеробстві, описуються експоненційною

лінією тренду: величина достовірності апроксимації тут найбільша ($R^2=0,1928$). За таким прогнозом до 2020 року можна очікувати зростання виробництва продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь до 800 тис. грн. Які умови необхідні для такого зростання?

На сучасному етапі реформування земельно-майнових відносин неодмінною детермінантою розвитку продуктивних сил і земельних відносин є розвиток інноваційно-орієнтовного вектора аграрного сектора, у тому числі однієї з важливих його складових – землекористування. Об'єктивна необхідність переходу до інноваційної моделі зумовлена низькою ефективністю землекористування, посиленням деградаційних процесів ґрунтового покриву, суперечливим і складним характером земельних відносин у контексті завдань соціально-економічного розвитку країни. Дослідження економічних поглядів на шляху щодо процесів інноваційного розвитку землекористування свідчать, що інноваційна діяльність не знаходила й поки що не знаходить свого глибинного відображення в нових умовах господарювання на землі.

Згідно проекту Концепції комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України регулювання земельного питання розглядається як одне із ключових у реформуванні аграрного сектору.

Необхідними елементами земельної політики є:

1. Терміново дозволити купівлю-продаж землі під об'єкти сільськогосподарського призначення (тваринницькі ферми, елеватори, комбикормові заводи):

– роль МінАПУ спільно з місцевими органами влади – рекомендувати ціновий діапазон 1 га (10-30 тис. грн.);

– ввести норматив купівлі-продажу: елеватори – до 6 га, тваринницькі ферми - до 10 га, комбикормовий завод – до 3 га;

– при непобудові об'єкту протягом 2 років – примусове вилучення земельної ділянки державою (а кошти залишаються у продавця земельного паю);

2. Стабілізувати орендні земельні відносини (знизити напруженість):

– роль МінАПУ спільно з місцевими органами влади – настійно рекомендувати договори оренди заключати на 5, 10, 15, 20 і більше років; орендну плату встановлювати в залежності від терміну оренди (1,5% вартості – 5 років і більше, 3% вартості – 10 років і більше, 5% вартості – 20 років і більше);

3. Підготувати та впровадити ринок землі:

– спочатку створити Земельний банк та наповнити його дешевими фінансовими ресурсами з обов'язковим доступом вітчизняних сільгоспвиробників незалежно від розмірів господарств та форм господарювання; всі договори купівлі-продажу мають здійснюватися через Земельний банк;

– роль МінАПУ спільно з місцевими органами влади – розробити правила функціонування ринку землі (для законодавчого закріплення Верховною Радою):

– встановити цінову вилку;

– встановити заставну ціну для взяття кредитів під викуп землі;

– гарантувати першочергове право придбання землі діючими добросовісними орендарями та ін.;

– запровадити ринок землі.

4. Залучення «зелених інвестицій» та їхнє спрямування на впровадження технології No-Till [8].

Більшість дослідників вважають, що продаж землі можливий лише тоді, коли буде опрацьований правильний механізм продажу землі, який би унеможлилював спекуляції, забороняв купівлю земель нерезидентами, надавав право першочергового придбання земель ефективним орендарям (що вже працюють на землі). Важливим етапом на цьому шляху має стати створення Земельного банку (як обов'язкового елементу механізму первинного продажу землі), який надаватиме кредити на купівлю землі під 3-5% річних; буде чітко визначений ціновий коридор, який матиме логіку економічного глузду і носитиме рекомендаційний характер.

У проекті Концепції комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України для того, щоб забезпечити раціональне та ефективне використання земельних ресурсів підприємствами аграрного бізнесу, пропонується запровадити «Кодекс соціальної відповідальності аграрного бізнесу», в якому визначити складові відповідальності аграрного бізнесу. При цьому соціальною відповідальністю аграрного бізнесу вважати те, чим аграрний бізнес відповідає перед суспільством за користування найбільш цінним ресурсом – землею.

Пропонуються такі критерії соціальної відповідальності аграрного бізнесу: виплачувана працівникам підприємства заробітна плата в розрахунку на 1 га; виплачувана орендодавцям орендна плата за 1 га; сплачувані податки (ПДВ, на зарплату та ін.) в розрахунку на 1 га; об'єми виробництва сільгосппродукції (участь в створенні продуктової безпеки держави) в натуральному вимірі на 1 га; рівень родючості та стан ґрунту (покривається, не змінюється, погіршується).

При цьому подальший розвиток земельної політики необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку, яка включає: збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки землекористування; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції на світовому ринку; зміцнення екологобезпеки землекористування; збереження й розвиток сформованих наукових шкіл тощо.

Концептуальні основи інноваційного розвитку землекористування полягають у вдосконаленні системи підвищення ефективності державного управління земельними ресурсами та землекористуванням, розробці проектів організації території, що передбачають новітні технології проектування системи сівозмін. Важливе місце належить процедурі оподаткування землі, забезпеченню прозорого обігу земельних ділянок, комплексу організаційно-господарських заходів щодо підвищення родючості ґрунтів, екологічної збалансованості землекористування, проведення дієвого моніторингу земель, вдосконалення організаційної структури сільськогосподарського землекористування тощо. Причому всі складові інновацій у землекористуванні мають діяти, забезпечуючи синергетичний ефект управлінських рішень, спрямованих на раціональне використання й охорону земель.

Висновки. У результаті досліджень визначена позитивна динаміка зростання економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні. За експоненційною лінією тренду встановлена можливість зростання виробництва продукції сільського господарства на 100 га сільськогосподарських угідь у 2020 році до 800 тис. грн, або на 17% до рівня 2013 року. При цьому головною «дієвою силою» теоретичних сценаріїв і практичної реалізації земельної реформи, сучасної науково-технічної революції в землекористуванні стають інновації. Тому, подальший розвиток земельної політики необхідно планувати відповідно до стратегії інноваційного розвитку, яка включає: збільшення внеску науки і техніки в розвиток економіки землекористування; забезпечення прогресивних перетворень у сфері матеріального виробництва; підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на світовому ринку; зміцнення екологобезпеки землекористування; збереження й розвиток сформованих наукових шкіл тощо.

Дослідження специфіки земельної сфери дозволило сформулювати основні принципи земельної політики в інноваційній діяльності: правова охорона інтелектуальної власності; інтеграція наукової, науково-технічної діяльності в практичну діяльність землевласників та землекористувачів; підтримка конкуренції в

сферах земельної науки і техніки; концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках наукового розвитку землекористування; стимулювання ділової активності в науковій, науково-технічній та інноваційній діяльності; розвиток міжнародного наукового співробітництва.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку полягають у поглибленому дослідженні перспектив формування інноваційного землекористування в Україні.

Список використаної літератури

1. Юрченко А. Д. Сучасна земельна політика України / А. Д. Юрченко, Л. Д. Греков, А. М. Мірошніченко, А. В. Кузьмін. – К: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.
2. Третяк А. М. Земельні ресурси України та їх використання / А. М. Третяк, Д. І. Бабміндра. – К: ТОВ „ЦЗРУ”, 2003. – 143 с.
3. Заяць В. М. Розвиток ринку сільськогосподарських земель: монографія / В. М. Заяць. – К: ННЦ ІАЕ, 2011. – 166 С.
4. Солов'яненко Н. Грунтовий покрив – складова природних ресурсів України / Н. Солов'яненко // Землевпорядний вісник. – 2012. – №2. – С. 44-48.
5. Осипчук С. О. Сучасний стан сільськогосподарських угідь України та заходи його поліпшення / С. О. Осипчук, Й. М. Дорош [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 77.121.11.22/ecolib/6/33.doc
6. Федоров М. М. Земельна реформа і розвиток земельних відносин / М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2011. – №7. – С. 57.
7. Сільське господарство України 2013 р.: статистичний збірник / За редакцією Н. С. Власенко. – К: Державна служба статистики України. – 2014. – 400 с.
8. Концепція комплексної державної програми реформ та розвитку сільського господарства України, 2010. – 134 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uga-port.org.ua/novosti/ukraina/kontsepts-ya-kompleksno-derzhavno-programi-reform-ta-rozvitku-s-lskogo-gospodarstva->

МРАЧКОВСКАЯ Н. К. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Теоретически обоснованы и разработаны практические рекомендации по формированию перспектив развития землепользования в Украине. Определена положительная динамика роста экономической эффективности использования

сельскохозяйственных угодий в Украине, установлена возможность роста производства продукции сельского хозяйства на 100 га сельскохозяйственных угодий в 2020 году до 800 тыс. грн (на 17%).

Дальнейшее развитие земельной политики необходимо планировать в соответствии со стратегией инновационного развития, которая включает: увеличение вклада науки и техники в развитие экономики землепользования; обеспечение прогрессивных преобразований в сфере материального производства; повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции на мировом рынке; укрепление экологической безопасности землепользования; сохранение и развитие сложившихся научных школ и т. д.

Ключевые слова: землепользование, сельскохозяйственные угодья, стратегия инновационного развития, земельная политика.

MRACHKOVSKA N. K. PROSPECTS OF LAND USE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Practical recommendations on the formation of the land use development in Ukraine are theoretically grounded. The positive dynamics of economic efficiency rise of agricultural grounds use in Ukraine is defined. The possibility of agricultural goods production increase of 100 ha of agricultural ground in 2020 up to 800 000 uah (by 17%).

Further development of land policy is to be planned according to the innovation development strategy, which includes: enhancement of science and technology contribution in land use economics development; increase of competitiveness of the agricultural production on the world market; strengthening of ecological safety of land use; preservation and development of the formed science schools etc.

Keywords: land use, agricultural grounds, innovation development strategy, land policy.